

RAPPORT 154

Een begeleiding van herstelwerkzaamheden in beschermde archeologische goederen aan het aquaduct te Tongeren.

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van Wauters Plan LV

Joris Steegmans, Elke Wesemael en Patrick Reygel
Juli 2012

ARON-RAPPORT 154

EEN BEGELEIDING VAN HERSTELWERKZAAMHEDEN IN BESCHERMDE ARCHEOLOGISCHE GOEDEREN AAN HET AQUADUCT TE TONGEREN.

ONDERZOEK UITGEVOERD IN OPDRACHT VAN WAUTERS PLAN LV.

Steegmans Joris, Wesemael Elke en Reygel Patrick

Sint-Truiden
2012

Opgraving ☐	Prospectie ☐
Vergunningsnummer:	2011/212
Naam aanvrager:	Joris Steegmans
Naam site:	Tongeren, Aquaduct/Hongersberg

Colofon

ARON rapport 154 - Een begeleiding van herstelwerkzaamheden in beschermde archeologische goederen aan het aquaduct te Tongeren.

Opdrachtgever: Wauters Plan LV
Projectleiding: Elke Wesemael
Uitvoering veldwerk: Joris Steegmans
Auteurs: Joris Steegmans, Elke Wesemael, Patrick Reygel
Foto's en tekeningen: ARON bvba (tenzij anders vermeld)
Wettelijk depot: D/2012/12.651/19

*Op de teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Gelieve ons de wens om gebruik te maken van de teksten of illustraties schriftelijk over te maken op info@aron-online.be
Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van ARON bvba mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, bewerkt, en/of openbaar gemaakt door middel van web-publicatie, druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook.*

ARON bvba
Archeologisch Projectbureau
Diesterstraat 44, bus 201
3800 Sint-Truiden
www.aron-online.be
info@aron-online.be
tel/fax: 011/72.37.95

© ARON bvba, Archeologisch projectbureau, 2012

Inhoudstafel

Inleiding

1. Het onderzoeksgebied.....	1
1.1 Algemene situering.....	1
1.2 Historische achtergrond.....	3
1.3 Vroeger archeologisch onderzoek.....	7
2. Het archeologisch onderzoek.....	10
2.1 Doelstelling.....	10
2.2 Verloop.....	10
2.2.1 Historiek van het dossier	10
2.2.2 Uitvoering van de begeleiding van de herstelmaatregelen.....	10
3. Conclusie	12

Bibliografie

Bijlagen

- Bijlage 1: Administratieve gegevens
- Bijlage 2: Fotolijst
- Bijlage 3: Overzichtsplan vóór herstel
- Bijlage 4: Overzichtsplan na herstel
- Bijlage 5: Vergunning

Inleiding

Naar aanleiding van een *pro justitia* opgelegde herstellvordering betreffende enkele percelen op de locatie van het Romeins aquaduct op de *Hongersberg* en het *Tomveld* te Tongeren, werd door het *Agentschap Ruimte en Erfgoed, Onroerend Erfgoed Vlaanderen* een archeologische begeleiding van de werkzaamheden geëist om het historische reliëf te herstellen. Hiervoor werd door de heer *Arthur Wauters*, pachter en mede-eigenaar van de percelen, *ARON bvba* uit Sint-Truiden aangesteld.

Voor deze opdracht werd door *ARON bvba* een machtiging bekomen voor het uitvoeren van werken in beschermde archeologische goederen met kenmerk nummer 4.002/730803/106.5. Verder werd ook een vergunning bekomen voor het uitvoeren van een archeologische opgraving op naam van *Joris Steegmans* met dossiernummer 2011/212 (ref. 11-33253).

De begeleiding werd uitgevoerd tussen 15-07-2011 en 25-05-2012 in opdracht van *Wauters Plan LV*.

Fig. 1: Kaart van België met aanduiding van het onderzoeksgebied. (Bron: NGI 2002)

1. Het onderzoeksgebied

1.1 Algemene situering

Fig. 2: Kleurenorthofoto met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) en de ligging van het aquaduct (bij benadering, geel). Schaal 1:5.000 (bron: Google Maps 2009).

Het onderzoeksgebied situeert zich ten westen van het stadscentrum van Tongeren en is gelegen tussen de Weeraardstraat en de Herenweg. Het terrein wordt doorsneden door een stukje van het Romeinse aquaduct van de stad Tongeren. Dit aquaduct werd definitief beschermd als archeologische zone bij ministerieel besluit op 22/06/2009 onder de naam 'Romeins aquaduct Tongeren en Heers'.

Het terrein is kadastraal gekend als *Tongeren - Afdeling 2, Sectie A, Percelen: 120a, 121a, 122a, 123a, 125a* en beslaat een totale oppervlakte van ca. 7,5 ha. (Fig. 2).

Gesitueerd in het zacht golvende landschap van droog-Haspengouw heeft het terrein een hoogte variërend van 100-110 m TAW. De locatie van het voormalige Romeinse aquaduct is op sommige plaatsen nog duidelijk zichtbaar in het landschap. Het meest herkenbare deel van het tracé wordt gevormd door de Beukenberg, die vanaf de Romeinse stadsmuur ca. 2,5 km in noordwestelijke richting loopt. Ter hoogte van het huidige

Provinciaal Instituut voor Biotechnisch Onderwijs (PIBO) maakt het verloop van het aquaduct een bocht van 90° in zuidwestelijke richting. Vanaf dit punt is de ligging slechts op een beperkt aantal plaatsten herkenbaar, hoofdzakelijk doordat met de locatie van het aquaduct geen rekening werd gehouden bij het uitvoeren van de ruilverkaveling in deze zone. Wat voorheen een duidelijk herkenbare berm (en barrière) in het landschap was, wordt nu grotendeels verploegd. Op de betreffende percelen is het aquaduct slechts te herkennen als een noordoost-zuidwest georiënteerde heuvelrug van ca. 110 m TAW doorheen het terrein, geflankeerd door een depressie aan de zuidoost zijde. De depressie is het restant van de gracht die het langs het aquaduct liep. Naar alle waarschijnlijkheid werd hieruit de leem gewonnen die nodig was om de reeds van nature bestaande heuvelrug aan te vullen tot over het volledige tracé een gelijkmatig verval werd bereikt (Fig. 3).

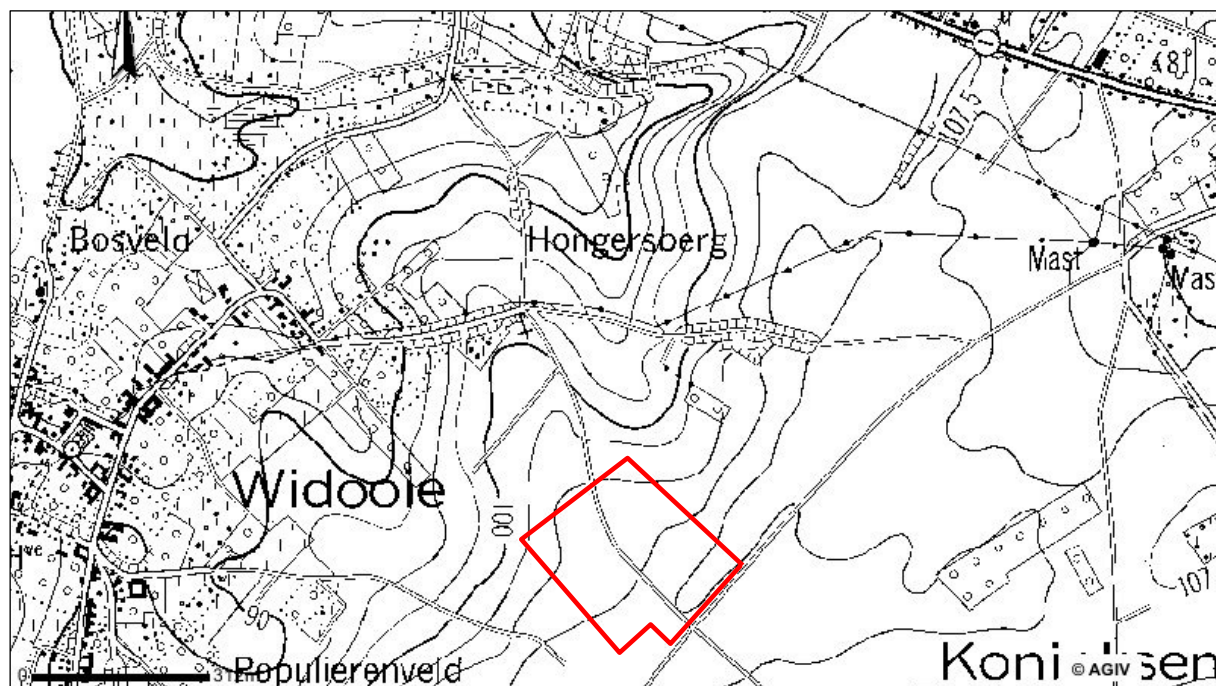

Fig. 3: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood). Schaal 1:10.000 (bron: AGIV).

Op de bodemkaart wordt het gebied aangeduid als Aba1 (Droge leembodem met textuur B horizont of weinig duidelijke kleur B horizont) en Abp(c) (Droge leembodem zonder profiel met bedolven textuur C horizont op minder dan 80 cm). De locatie van het aquaduct is duidelijk zichtbaar in het grijs en wordt aangeduid met de code ON (Opgehoogde gronden) (Fig. 4).

De terreinen waren tot voor kort in gebruik als akkers waarbij het reliëf van de bodem recent opgehoogd werd. Op één van de percelen bevindt zich een waterbekken dat ook recent in oppervlakte werd uitgebreid en verder uitgediept. Deze werken werden allen uitgevoerd binnen de beschermingszone van het Romeins Aquaduct zonder de vereiste vergunning en machtiging. Deze ingrepen in de bodem hebben geleid tot een verstoring van het profiel van het heuvellichaam, waardoor het Romeins aquaduct minder zichtbaar werd in het landschap. Op de kleurenorthofoto's van de omliggende velden is de ligging van het aquaduct ook duidelijk zichtbaar door de lichtere kleur van de zijdelingse greppels waar de leem werd uitgehaald (Fig. 2).

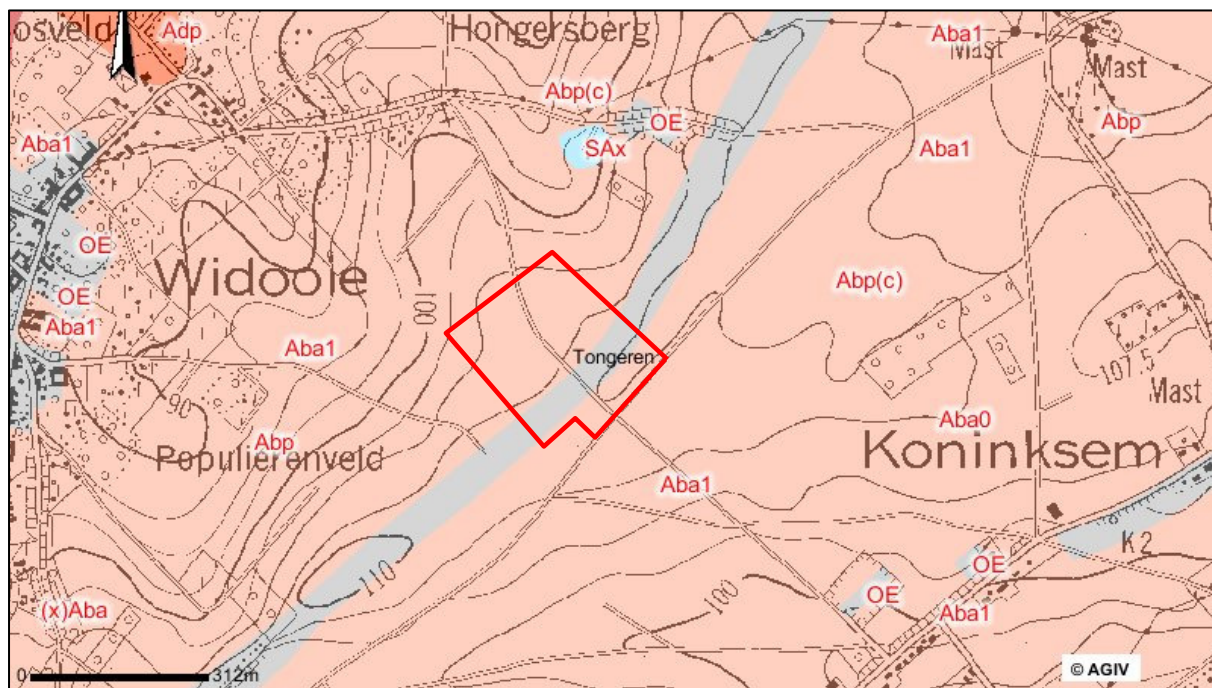

Fig. 4: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood) De ligging van het aquaduct is op deze bodemkaart goed te herkennen aan de grijze noordoost-zuidwest lopende lijn. Schaal 1:10.000 (bron: AGIV).

1.2 Historische achtergrond

Het onderzochte terrein ligt enkele honderden meters ten noorden van de Romeinse Kassei, de voormalige Romeinse heerweg tussen Keulen en Bavay die ook het Tongeren (*Atuatuca Tungrorum*) aandeed. Het onderzoeksgebied is ca. 1 km buiten de tweede eeuwse stadsmuur van Tongeren gelegen (Fig. 5). Gezien de directe nabijheid van deze belangrijke Gallo-Romeinse stad schetsen we hier dan ook even kort haar de geschiedenis.

Vóór de Gallo-Romeinse periode werd de streek rond Tongeren bewoond door een Keltische stam, de Eburonen. Lange tijd werd gediscussieerd of het uit literaire bronnen gekende *Atuatuca*, het *oppidum* van Eburonen, dezelfde plek was als de stad met de naam *Atuatuca Tungrorum*, het Romeinse Tongeren. Tegenwoordig wordt op basis van archeologische gegevens aangenomen dat dit niet het geval is, en dat Tongeren in haar vroegste oorsprong een Romeinse stad was, gesticht rond ca. 10 v. Chr.

In 40 v. Chr. werd de provincie toegewezen aan *Octavianus*, de latere keizer *Augustus*. De nieuwe Provincie *Gallia Belgica* werd ingedeeld in een aantal *civitates*, bestuurlijke districten, waaronder in het woongebied van de Tungri de *Civitas Tungrorum*, met als hoofdstad *Atuatuca Tungrorum*, het huidige Tongeren. De oudste archeologische lagen in Tongeren zijn militair van aard en zijn omstreeks 10 v. Chr. te dateren. Vermoedelijk werd het Romeinse leger in deze periode ingezet om een nieuwe stad te creëren die als hoofdplaats voor de nieuwe *civitas* kon gaan dienen.

Mogelijk hebben de militaire campagnes van *Tiberius* en *Drusus* in *Germania* (4-9 AD) een stimulerende rol gespeeld in de ontwikkeling van *Atuatuca Tungrorum*, als een productiecentrum ter ondersteuning van de troepen die zich in het Rijngebied bevonden. De aantrekkingskracht die de aanwezigheid van het Romeins bestuur en het Romeins leger op de lokale bevolking uitoefende, maakte dat Tongeren vrij snel evolueerde naar een echte nederzetting. Een aarden wal met palissade en spitsgracht werd aangelegd rondom de huizen in hout en leem (woonstalhuizen naar inheems model) die geschikt waren volgens het militair aangelegde dambordpatroon van rechte straten.

In 69/70 sloeg het noodlot echter toe: de stad werd verwoest tijdens een opstand van de Bataven onder leiding van *Julius Civilis*. Hiervan getuigt een brand- en puinlaag die bij opgravingen zo goed als overal in het areaal van de toenmalige stad wordt teruggevonden.

Met *Vespasianus* (69-79 AD) brak dan opnieuw een periode van rust aan en werd de weer opgebouwde stadskern uitgebreid. Thermen, magazijnen en heiligdommen werden gebouwd en een aquaduct voorzag de stad van het nodige stromend water. Als gevolg van een wijziging in de organisatie van de provincies door *Domitianus*, behoorde de *Civitas Tungrorum* vanaf het einde van de 1ste eeuw n. Chr. tot het grondgebied van de provincie *Germania Inferior*. *Atuatuca Tungrorum* stond mee in voor de bevoorrading van de troepen aan de Rijn.

De stad verkreeg in de tweede eeuw het statuut van *municipium*¹ en de eerste stenen omwalling van de stad (tweede helft 2de eeuw)² werd opgetrokken. Op diverse plaatsen in de Romeinse stad werd in de tweede helft van de tweede eeuw opnieuw een duidelijke brandlaag aangetroffen. Deze wordt in de literatuur in verband gebracht met de uit historische bronnen bekende invallen van de 'Chauci' of 'Chatti' omstreeks 175 AD. Het is mogelijk dat deze brand een bijkomende stimulans is geweest voor de bouw van de stadsmuur.

In 275/76, na de moord op keizer *Aurelianus*, werd Noord-Gallië getroffen door de belangrijkste Germaanse invallen tot dan toe. In onze streken bedreigden de Franken niet alleen Tongeren maar ook het omliggende villalandschap. Muntschatten, gevonden te Riemst, Eben-Emael en Koninksem, getuigen van de ernst van de situatie, en vele van de landbouwbedrijven werden in deze periode vernield of definitief opgegeven.³ Ook Tongeren werd voor de derde maal door brand verwoest (275-276 n. Chr.).

Vanaf de herverdeling van de provincies tijdens de *tetrarchie* (285-313 AD) werd de *Civitas Tungrorum* een deel van *Germania Secunda*, waarvan Keulen de hoofdplaats was. Trier, dat wegens zijn gunstige ligging in de Moezelvallei minder hard getroffen werd door de invallen, was vanaf nu de residentieplaats van een aantal keizers van het West-Romeinse rijk. Als een onderdeel van de diepteverdediging werden de *burgi* en *castella* langs het hoofdwegennet opnieuw versterkt, tussenin werden wachttorens geplaatst en steden en *vici* werden ommuurd. In de laatantieke periode ondergingen de stedelijke centra in Gallië grote veranderingen onder invloed van het defensief bouwplan van *Constantinus*.

Ook Tongeren onderging grote veranderingen in de eerste helft van de vierde eeuw. Tussen het eind van de derde eeuw en de eerste decennia van de vierde eeuw werd een nieuwe stadsmuur aangelegd (Afb. 5), wat de stedelijke topografie ingrijpend veranderde. Op basis van de bouwstijl⁴ en een C¹⁴-datering van de fundering, wordt de constructie van de muur onder *Constantinus* gedateerd.⁵

Dat het christelijk geloof omtrent deze tijd zijn intrede deed in de stad wordt aangetoond door de christelijke graven die werden aangetroffen in het noordoostelijke grafveld en onder de basiliek. De stad kende ook het statuut van bisschopszetel met de aanwezigheid van *Sint-Servatius*, de bisschop van de *Tungri*.

Bij opgravingen op verschillende plaatsen in de stad kon men vaststellen dat de stenen bebouwing die buiten de nieuwe muur viel, in de laat-Romeinse periode systematisch werd gesloopt en gebruikt voor de bouw van de vierde eeuwse muur. Niet alleen bij de bouw van de muur werd ouder bouw materiaal hergebruikt, ook om het bestaande stratennet te vernieuwen werd puin gerecycleerd. Het wegennet binnen de muren verschilde niet wezenlijk van dat uit de voorgaande periodes. De vierde eeuwse ophogingen en herstellingen zijn wel goed herkenbaar omdat niet langer maasgrind maar allerlei steenslag en dakpannen werden gebruikt.⁶ Buiten de vierde eeuwse muren werden wel enkele aanpassingen aan het wegennet gedaan.

De eerste helft van de vierde eeuw was een relatief veilige en rustige periode, wat zich te Tongeren, en verschillende andere centra, weerspiegelde in een bloeiperiode die ongeveer een halve eeuw duurde. In deze periode groeide de bevolking terug aan en werden sommige villadomeinen terug bewoond. Aan deze rust kwam een einde wanneer de Franken in 355 AD de Rijn over staken en de Romeinse overheid de grootste

¹ De term werd gebruikt voor een stad die bij het Rijk was ingelijfd. De burgers van een *municipium* bezaten het (beperkte) Romeinse burgerrecht, maar behielden tegelijk hun zelfstandig bestuur, uitgezonderd rechtspraak en buitenlandse politiek.

² <https://oar.onroerendergoed.be/publicaties/RELT/3/RELT003-002.pdf>.

³ VANVINCKENROYE W. 1985: 63.

⁴ Het gebruik van een groot aantal ronde torens.

⁵ VANDERHOEVEN 2002: 83-84; C¹⁴: 260 ± 50 AD.

⁶ VANVINCKENROYE 1985: 67.

moeite had het gezag te handhaven en orde op zaken te stellen.

Over het verdere verloop van de geschiedenis van Tongeren op het eind van de vierde en in de vijfde eeuw, zwijgen de antieke bronnen. Helaas is voor deze periode, waarin we bijna volledig op archeologische gegevens zijn aangewezen, de informatie erg beperkt. De archeologische bronnen bestaan voornamelijk uit graven, losse muntvondsten en uit radjes-*sigillata*, afkomstig van verspreide losse vondsten en uit enkele opgravingen. De bevolking leek aan de hand van deze schaarse gegevens erg te zijn teruggelopen maar bleef desalniettemin aantoonbaar tot in de eerste decennia van de vijfde eeuw.⁷

We moeten tot de 8-9de eeuw wachten tot er zich weer stedelijk leven begon te ontwikkelen rond de huidige O.L.-Vrouwbasiliek en het *monasterium*⁸. Tijdens de volle Middeleeuwen kende de stad opnieuw een periode van bloei.⁹

Volgens de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (Fig. 6), opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), was het onderzoeksgebied in die periode niet bebouwd. Het terrein was in gebruik als akkerland en lag nabij enkele landweggetjes die Koninksem met Windooie (toen Bideux) verbonden (Fig. 6).

Ook de Atlas van de Buurtwegen uit 1841 (Fig. 7) toont geen bebouwing maar wel een noord-zuid lopende weg die het onderzoeksgebied doorkruiste. Deze weg is ook nog aangeduid op de topografische IGN kaart van 1895 (Fig. 8) maar ook op de recentere topografische kaarten (Fig. 3). Vandaag de dag is deze weg slechts een perceelsgrens tussen twee landbouwzones als gevolg van de ruilverkaveling van 1992.

Uit de Atlas van de Buurtwegen en de IGN kaart van 1895 blijkt wel dat de verhoging in het landschap, gevormd door door het aquaduct, ook als natuurlijke grens diende tussen de dorpen Widooie en Koninksem. De grens tussen deze beide gemeentes loopt dan ook nog voor een groot deel bovenop het aquaduct.

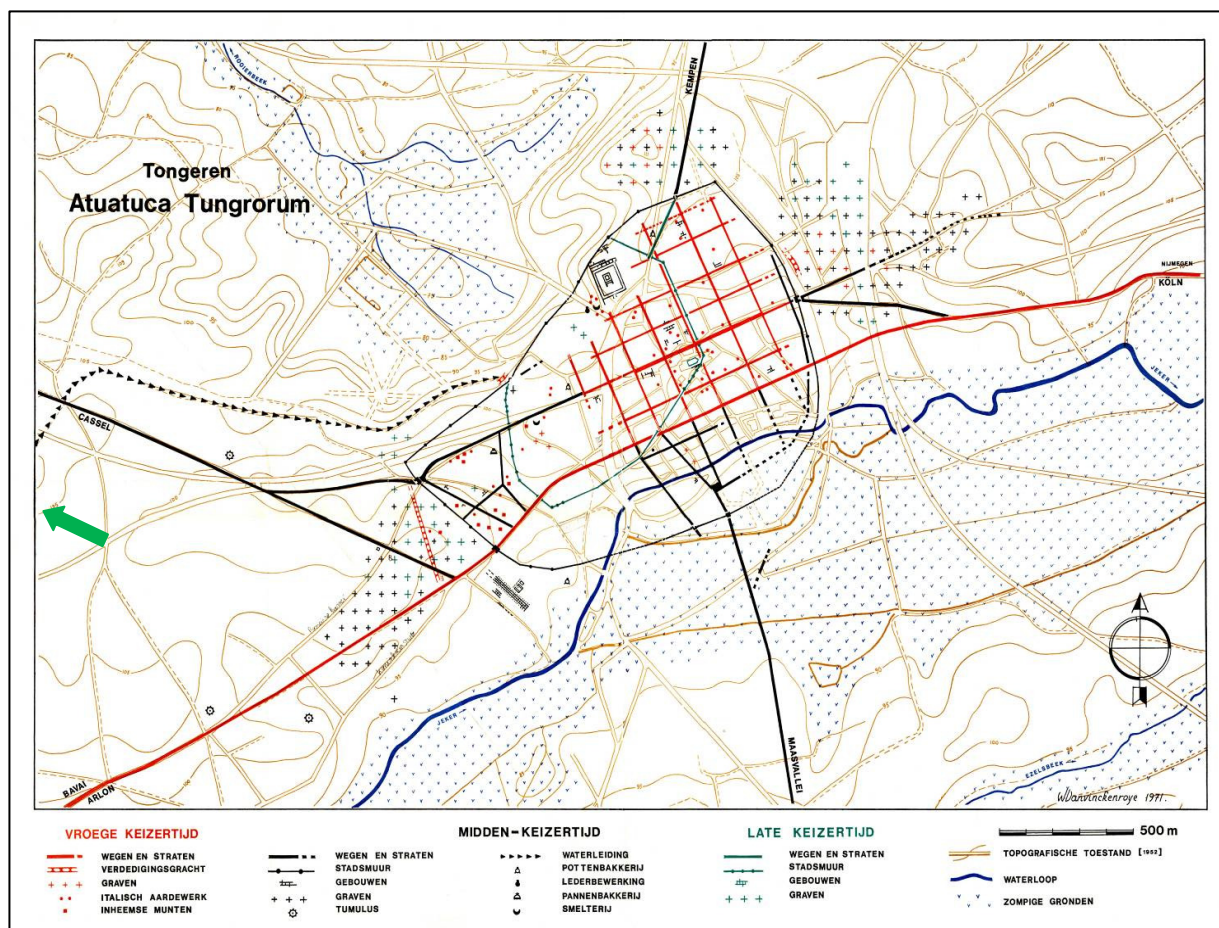

Fig. 5: Kaart van Romeins Tongeren, van Willy Vanvinckenroye (1971). Het onderzoeksgebied valt buiten de kaart en wordt ongeveer aangegeven met de groene pijl.

⁷ VANDERHOEVEN A. 2002: 84-85.

⁸ Gelegen onder de huidige basiliek.

⁹ VANVINCKENROYE W., 1985; MERTENS J., 1964; NOUWEN R., 1997; www.tongeren.be.

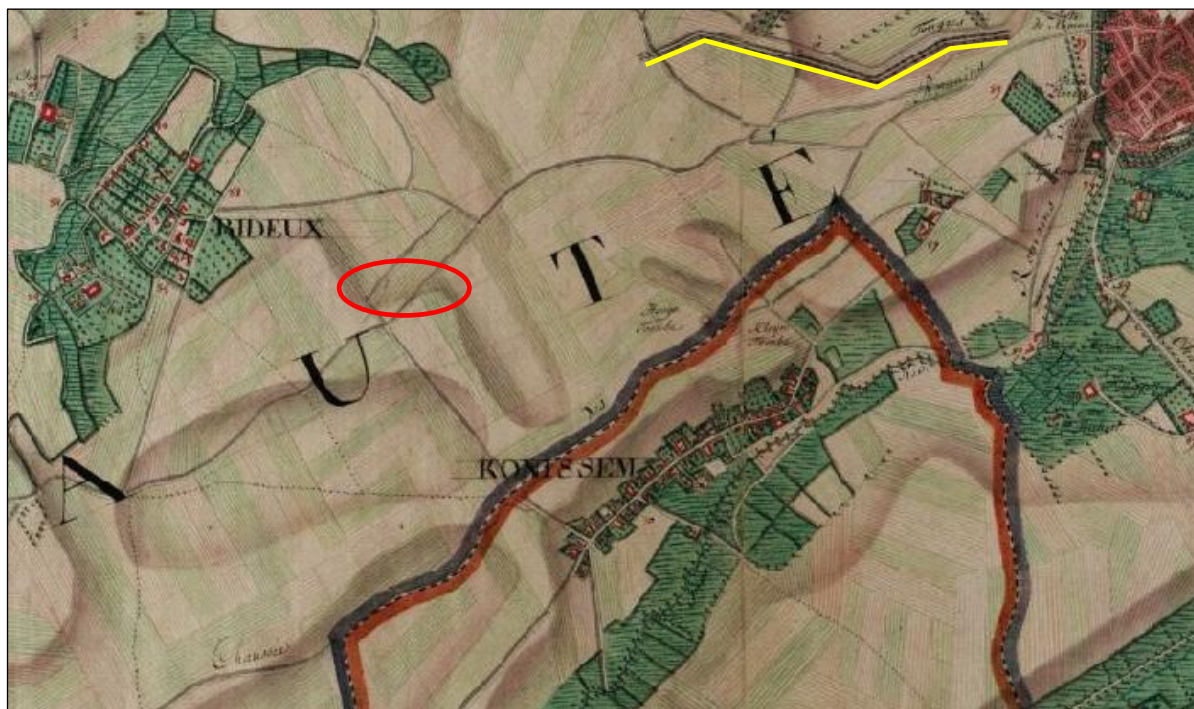

Fig. 6: Detail uit de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) met aanduiding van het onderzoeksgebied -bij benadering- (rood) en het aquaduct/beukenberg (geel) (Bron: Koninklijke Bibliotheek van België).

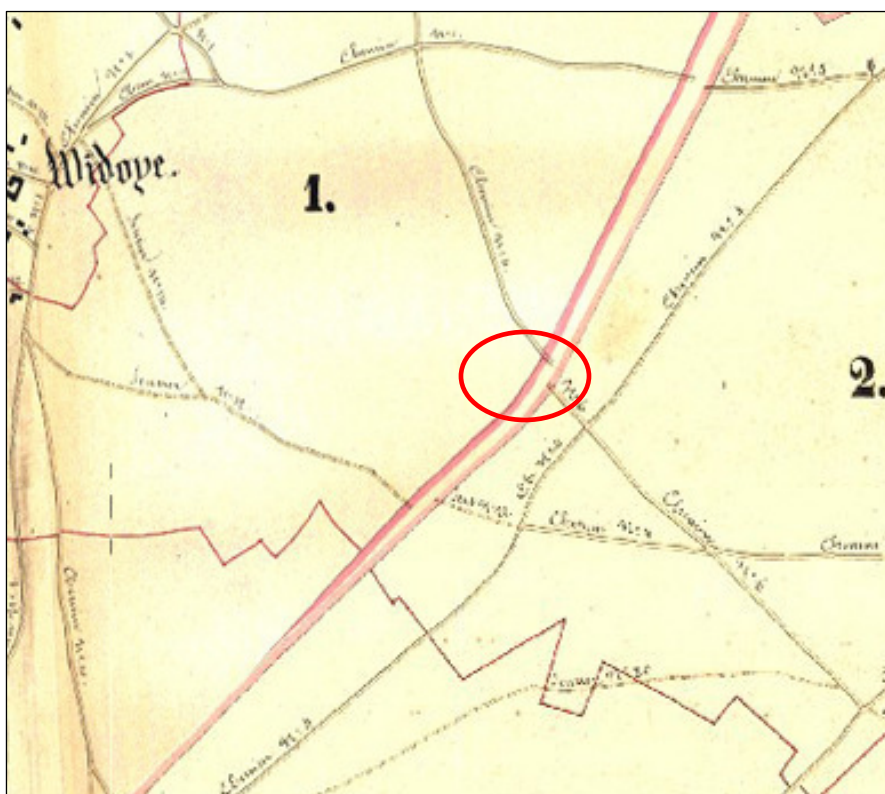

Fig. 7: Detail uit de Atlas van de Buurtwegen, 1841, met aanduiding van het prospectiegebied - bij benadering -. (Bron: GIS Provincie Limburg).

Fig. 8: Detail van de IGN kaart uit 1895 met aanduiding van het prospectiegebied - bij benadering -. (Bron: Le patrimoine cartographique de Wallonie).

1.3 Vroeger archeologisch onderzoek

Het terrein zelf was nooit het onderwerp van een gravend archeologisch onderzoek. Op enkele honderden meters ten noorden van de betreffende percelen werden in het verleden wel enkele metaaldetectievondsten geregistreerd (CAI 52384 en CAI 52557).

Het aquaduct is in de CAI gekend onder nummer 51944 maar werd nooit archeologisch opgegraven, op enkele kleine noodonderzoeken na. Het gekende deel van dit monument, dat in de Romeinse periode de stad Tongeren van drinkwater voorzag, heeft een lengte van circa 6 km. De totale lengte en de bron die het aquaduct gevoed heeft, is onbekend. Een groot deel van het verloop is steeds zichtbaar gebleven in het landschap, ondermeer als de 'Beukenberg' nabij de stad. Verderop, naar het westen, is de ligging minder duidelijk geworden en vooral via kaartmateriaal en luchtfoto's te herkennen.

De zones die wel in landschap zichtbaar waren, werden voor 1935 echter niet als aquaduct herkend. De toenmalige interpretaties varieerden van het gebruik als oude zeedijk tot een wal tegen de invallen der Germanen.

Op 9 februari 1935 deed *Guy Sengers* onderzoek op een leemgroeve, gelegen in de flank van de beukenberg, waaruit bleek dat deze niet natuurlijk was maar opgebouwd uit een door mensen aangebrachte leemlaag. Dankzij de vondst van een stukje glas en *terra sigillata*¹⁰ onderaan dit leempakket, stelde *Sengers* als eerste de hypothese op dat het om een aquaduct ging. In de jaren '70 volgt een tweede noodonderzoek door *Willy Vanvinckenroye* op de locatie van het huidige *Provinciaal Instituut voor Biotechnisch Onderwijs*. Op de plaats

¹⁰ Een type van Romeins aardewerk

waar het aquaduct de Romeinse stadsmuur kruiste, werd in 1971 vastgesteld dat de aarden ophoging recenter was dan de brandlaag van 69-70 n.Chr. Verder werd ook vastgesteld dat het bouwwerk al bestond bij het begin van de bouw van de eerste stadsmuur (tweede helft 2de eeuw).

In 1992 werd een grote ruilverkaveling uitgevoerd in het landschap tussen Tongeren en Widooie. De wal van het aquaduct die tot dan een scheidingslijn vormde tussen verschillende percelen lag nu te midden van enkele grote percelen waardoor hij mee geploegd en bewerkt wordt. Ten gevolge van deze achteruitgang der bewaringstoestand van het aquaduct, werd in 2002 een archeologisch landschappelijke beschrijving opgemaakt van het aquaduct¹¹. Dit werd in 2009 aangevuld met een analyse van de morfologie en de bewaringstoestand op basis van het *Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen*¹².

Ondanks de voorgaande onderzoeken blijft de reconstructie van de bouwwijze, de manier van functioneren en het vervolg van het traject hypothetisch. In juni 2009 werd het aquaduct van Tongeren uiteindelijk beschermd als archeologische zone door het agentschap Ruimte en Erfgoed. Tot de dag van vandaag geldt dit bouwwerk als het grootste Romeins monument in Vlaanderen (Fig. 9).¹³

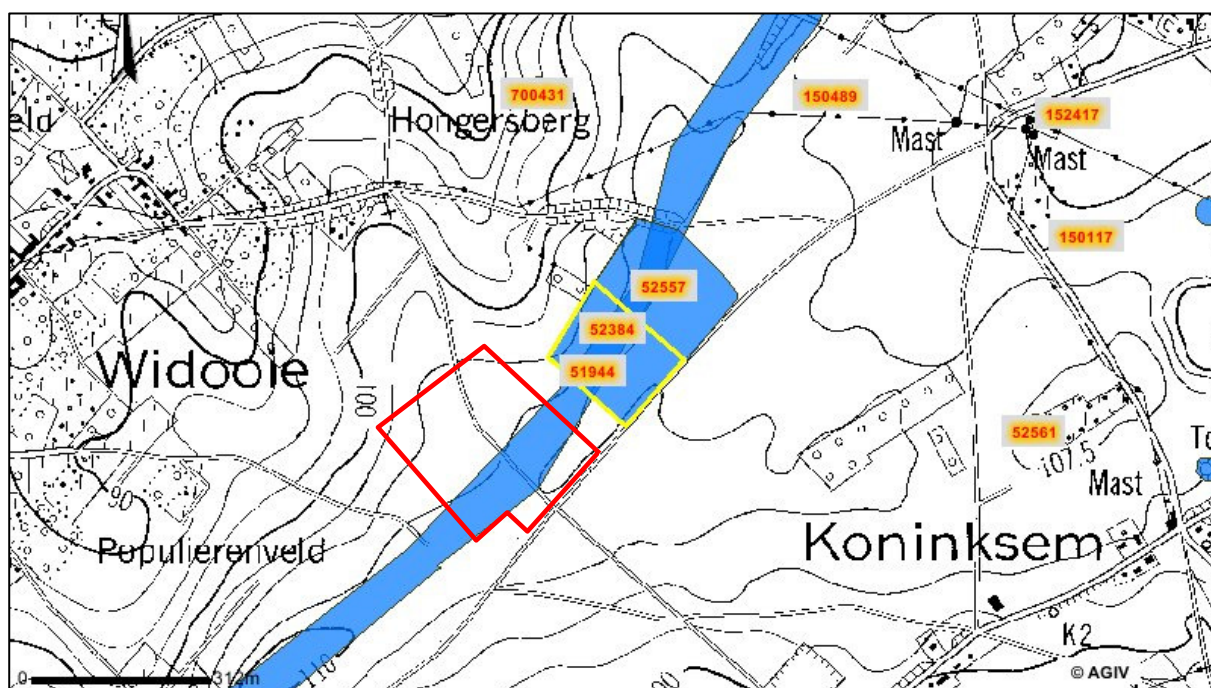

Fig. 9: Detail uit de Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van de omliggende vindplaatsen. Het onderzoeksgebied is in rood aangeduid. Schaal 1:10000 (Bron: AGIV).

¹¹ PONZETTA L., DE WINTER N., WESEMAEL E. 2002.

¹² Uitgevoerd door MEYLEMANS E. (VIOE).

¹³ WESEMAEL E. 2011: 6-21.

Afb. 1: Zicht op het vergrootte waterbekken in zuidwestelijke richting.

Afb. 2: Zicht van op het tracé van het aquaduct in de richting van de weg (te herkennen aan de horizon, ter hoogte van de oranje signalisatiepaal van de gasleiding). De oorspronkelijke depressie in het landschap werd volledig gevuld met aangevoerde leembodem, waarna de eerst weggenomen teelaarde er bovenop werd aangebracht.

2. De archeologische begeleiding

2.1 Doelstelling

Het doel van de begeleiding van de herstelgraafwerken was er voor te zorgen dat:

- De recente reliëfwijziging¹⁴ (Afb. 2) weer terug werd gebracht naar het oorspronkelijke reliëf, zonder het onderliggende aquaduct te beschadigen.
- Het vergrootte waterbekken (Afb. 1) in zijn oorspronkelijke staat te herstellen (12 m x 14 m).

2.2 Verloop

2.2.1 Historiek van het dossier

Deze historiek is een overname en aanvulling van de historiek die ons ter beschikking werd gesteld via een kopie van de herstellvordering (RWO OE/7172/008)

Het Romeins aquaduct werd bij Ministerieel Besluit van 22/06/2009 beschermd als archeologische zone. Op 25/11/2010 en 6/12/2010 werd door de stad Tongeren proces-verbaal (BI997_PV) gemaakt met betrekking tot het wijzigen van het reliëf van verschillende percelen gelegen binnen de beschermingszone van het Romeins aquaduct. De oorspronkelijke depressie in het landschap werd volledig gevuld met aangevoerde leembodem, waarna de vooraf weggenomen teelaarde er bovenop werd aangebracht.

De werken werden schriftelijk stilgelegd op 25/11/2010 door een daartoe bevoegd ambtenaar van de stad Tongeren, en op 1/12/2010 werden de werken de werken mondeling stil gelegd door de stad Tongeren. Het stakingsbevel van 1/12/2010 werd bekrachtigd door de stedenbouwkundig inspecteur op 13/12/2010.

In het kader van de wetgeving op de bescherming van het archeologisch patrimonium werd door het Agentschap Inspectie RWO op 1/03/2011 een nieuw plaatsbezoek uitgevoerd waarna proces-verbaal TG.66B.RW3.001.00/2011 werd opgesteld.

Op 31/03/2011 werd het Agentschap Inspectie RWO op de hoogte gebracht dat opnieuw illegale werken werden uitgevoerd in de omgeving van het Romeins aquaduct. Ter plaatste werd vastgesteld dat op één van de voorgenomen percelen een groot waterbekken werd uitgegraven. Omdat de werken nog niet voltooid waren, werd onmiddellijk een schriftelijk stakingsbevel opgelegd. Van deze vaststellingen werd een navolgend proces-verbaal TG.66B.RW3.001.01/2011 opgesteld. Het stakingsbevel werd bekrachtigd door de stedenbouwkundig inspecteur op 18/04/2011. De werken aan het waterbekken werden uitgevoerd in doorbreking van het bekrachtigd stakingsbevel van 1/12/2010.

2.2.2 Uitvoering van de begeleiding van de herstelmaatregelen

Voorafgaand aan de feitelijke herstelwerkzaamheden werd op basis van luchtfoto's, hoogtelijnenkaarten, de resultaten van gepubliceerd onderzoek naar het aquaduct en een uitsnede uit het Digitaal Hoogtemodel een reconstructie gemaakt van het reliëf zoals het was voor de versterking.

Aanvullend werd op het terrein een aantal foto's van het gewijzigde oppervlak en van de aanpalende omgeving gemaakt. Verder werd een digitale opmeting uitgevoerd van de terreintoestand na het stilleggen van de reliëfwijzigende aanvullings- en graafwerken.

De herstelmaatregel met bodemingreep bestond enerzijds uit het verwijderen van leem die in een depressie (de gracht parallel aan het aquaduct) aangebracht was en het herstellen van het reliëf zoals dat zichtbaar was voor de ophoging. Anderzijds uit het weer verkleinen van een 14 m bij 12 m groot waterbekken wat reeds jaren geleden in de akker aangelegd was, en recent werd vergroot (Afb. 3).

¹⁴ Veroorzaakt door de aanvulling van een aanzienlijke hoeveelheid grond in de depressie (gracht) die het heuvellichaam van het aquaduct flankiert.

Afb. 3: Aanvullen van het waterbekken.

De begeleiding door ARON bvba bestond uit 2 delen. Voorafgaand: het bepalen van de voorbereiding van het veldwerk (plaatsbeschrijving van het terrein voor aanvang van de herstelmaatregelen, ophalen van de voormalige terreinhoogtes uit het DHM (digitaal hoogtemodel Vlaanderen) en het aanbrengen van de markeringen in het veld). Vervolgens: het geven van aanwijzingen voor het uitvoeren van de herstellende bodemingrepen en het digitaal inmeten van het herstelde reliëf. Achteraf werd een rapport opgesteld over de uitgevoerde herstellingen.

Op maandag 11 juli 2011 werden het terrein, enkele omliggende perceelgrenzen, de weg en het waterbekken digitaal ingemeten. Er werd een meetgrid van 100 x 100m op verstoord deel van het terrein uitgezet en om de 5 meter ingemeten teneinde de verstoring te documenteren. Op vrijdag 15 juli 2011 werd de toestand van het terrein gefotografeerd. Dit werd op vrijdag 10 februari 2012 en maandag 13 februari aangevuld met foto's van de graafwerkzaamheden in uitvoering. Het verdiepte terrein – nu opnieuw in het oorspronkelijk reliëf - werd digitaal nagemeten.

Afb. 4: Zicht op het herstelde reliëf in noordelijke richting. De terreinhorizon wordt gevormd door de restanten van de (deels artificiële) heuvelrug waarop het aquaduct gelegen was.

Na de herstelwerkzaamheden aan het reliëf werd op maandag 27 februari 2012 een fotografische opname gemaakt ter hoogte van de gracht van het aquaduct (Afb. 4).

Op 1 april 2012 werd, zonder voorafgaande communicatie met de begeleidende archeologen, gestart met het verkleinen van het waterbekken. Na het stilleggen van deze werkzaamheden en een plaatsbezoek door *Inspectie RWO*, werd *ARON bvba* op de hoogte gesteld van de stand van zaken. Na onderling overleg met de betrokken partijen werden de werken hervat in aanwezigheid van een begeleidende archeoloog. Het waterbekken werd teruggebracht tot een formaat van 14 m bij 12 m op 3 april 2012 (Afb. 3). Hierna werden de randen van het verkleinde waterbekken digitaal ingemeten ter documentatie van de terreinsituatie 'na herstel'.

Aansluitend aan het terreinwerk werd door *ARON bvba* gestart met het opmaken van het eindrapport. Bij de verwerking van de ingemeten plannen, luchtfoto's en de toestand voor het herstel werd duidelijk dat het waterbekken foutief verkleind werd. De grootte werd weliswaar tot de gewenste afmetingen van 12 bij 14 meter teruggebracht, doch het verkleinde bekken bevond zich niet op de oorspronkelijke positie. Bij het verkleinen van het waterbekken was de recent gegraven helft behouden, en de voorheen bestaande toestand terug bijgevuld.

Door de afwezigheid van de begeleidende archeologen tijdens het verkleinen van het bekken, kon de juiste locatie niet op het terrein worden uitgezet. Pas na het vergelijken van de digitale inmeting met de originele plannen werd dit verschil opgemerkt.

Door *Inspectie RWO* werd opnieuw een complete herstelling naar de oorspronkelijke toestand geëist. Op 24 mei 2012 werd door Joris Steegmans de oorspronkelijke maat en locatie van het waterbekken digitaal uitgemeten en aangeduid op het terrein. Aansluitend vond het graafwerk plaats om het waterbekken naar de correcte locatie te verkleinen. Op 25 mei 2012 werd de uitgevoerde toestand van het waterbekken finaal opgemeten.

3. Conclusie

Na de verwerking van de laatste meetgegevens van 25 mei 2012 kunnen we besluiten dat beide aangehaalde punten in de herstellvordering volledig werden uitgevoerd onder begeleiding van de vergunninghoudende archeoloog van *ARON bvba*, zijnde Joris Steegmans.

- De recente reliëfwijziging werd terug gebracht naar het oorspronkelijke reliëf, zonder het onderliggende aquaduct te beschadigen.
- Het vergrootte waterbekken werd in zijn oorspronkelijke staat hersteld (12 m x 14 m).

Joris Steegmans
Vergunninghouder
ARON bvba

Elke Wesemael
Zaakvoerder
ARON bvba

Bibliografie

Mertens, J. 1964: Belgique romaine 1962-1963, *L'Antiquité classique*, XXXIII, 1, 141-147.

Nouwen, R. 1997: Tongeren en het land van de Tungri (31 v. Chr. - 284 n. Chr.), *Maaslandse Monografieën* 59, Leeuwarden-Mechelen.

Ponzetta L., De Winter N., Wesemael E. 2002: Opmeting van het Romeins aquaduct te Tongeren, ARON rapport 2, Tongeren.

Vanderhoeven A. et Al. 2002: Tongres (*Topographie Chrétienne des cites de la Gaule. Des origines au milieu du 8e siècle*, 12) Tours, 75-89.

Vanvinckenroye, W. 1985: Tongeren Romeinse stad, Tielt.

Wesemael E. 2011: Een buitengewoon aarden monument: het Romeins aquaduct van Tongeren, *Monumenten, Landschappen & Archeologie* 30/3, 6-21.

Bijlages:

Bijlage 1: Administratieve gegevens

Bijlage 2: Fotolijst

Bijlage 3: Overzichtsplan vóór herstel

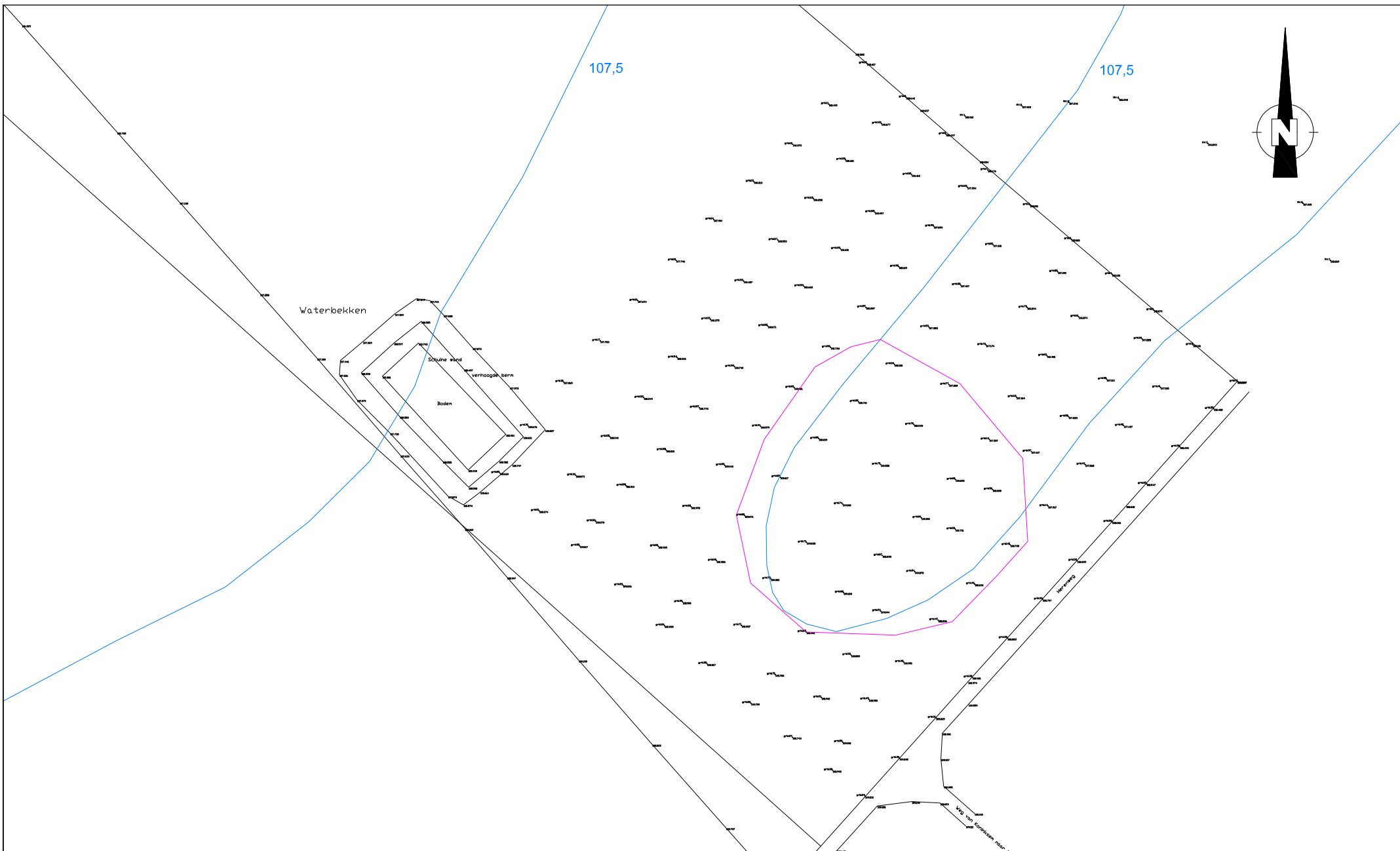
Bijlage 4: Overzichtsplan na herstel

Bijlage 5: Vergunning

Administratieve gegevens

Projectcode:	TO-11-AQ
Opdrachtgever:	Wauters Plan LV Coutjoulstraat 1A 3724 Kortesseem
Opdrachtgevende overheid:	RO Vlaanderen
Dossiernummer vergunning:	2011/212
Vergunninghouder:	Steegmans, Joris
Aard van het onderzoek:	Begeleiding van herstellingswerken in beschermd archeologische goederen
Begin vergunning:	20 juni 2011
Einde vergunning:	Einde der werken
Provincie:	Limburg
Gemeente:	Tongeren
Deelgemeente:	Tongeren
Adres:	Locatie met toponiem Tomveld-Hongersberg
Kadastrale gegevens:	Afdeling 16 sectie B, percelen 120A, 121A, 122A, 123A en 125A
Coördinaten:	X: 224160 en Y: 162666
Totale oppervlakte:	7,5 ha
Te onderzoeken:	Begeleiding over de volledige 7,5 ha
Bodem:	Aba1 en Abp(c)
Archeologisch depot:	Depot van het Vlaams instituut voor het onroerend Erfgoed (VIOE) Jekerstraat 10, 3700 Tongeren

DSC-nummer	Soort opname	Spoornummer	Beschrijving	Genomen uit
3207	Overzicht	/	Zicht op natuurlijke depressie in het landschap	ZO
3208	Overzicht	/	Zicht op natuurlijke depressie in het landschap	O
3209	Overzicht	/	Zicht op natuurlijke depressie in het landschap	ZO
3210	Overzicht	/	Perceelsgrens met grenssteen op de voorgrond	ZO
3211	Overzicht	/	Zicht op natuurlijke depressie in het landschap	N
3212	Overzicht	/	Zicht op natuurlijke depressie in het landschap	ZW
3213	Overzicht	/	Opgehoogde zone	Z
3214	Overzicht	/	Opgehoogde zone	ZW
3215	Overzicht	/	Waterbekken	ZO
3216	Overzicht	/	Rand aquaduct	Z
3217	Overzicht	/	Top aquaduct	ZW
3218	Overzicht	/	Waterbekken	ZO
3219	Overzicht	/	Waterbekken	O
3220	Overzicht	/	Waterbekken	N
3221	Overzicht	/	Waterbekken	NO
3222	Overzicht	/	Waterbekken	NO
3223	Overzicht	/	Waterbekken	NW
3224	Overzicht	/	Waterbekken	O
3225	Overzicht	/	Opgehoogde zone	N
3226	Overzicht	/	Rand aquaduct	Z
3227	Overzicht	/	Opgehoogde zone	NW
3228	Overzicht	/	Natuurlijke depressie	NW
3229	Overzicht	/	Natuurlijke depressie en opgehoogde zone	N
3230	Overzicht	/	Waterbekken op de achtergrond	O
3231	Overzicht	/	Natuurlijke depressie en opgehoogde zone	NO
3232	Overzicht	/	Natuurlijke depressie	N
3233	Overzicht	/	Natuurlijke depressie	NO
3234	Overzicht	/	Natuurlijke depressie	ZO
3235	Overzicht	/	Natuurlijke depressie	NO
3236	Overzicht	/	Top aquaduct in het maïsveld	Z
3237	Overzicht	/	Rand aquaduct in het maïsveld	ZW
4646	Overzicht	/	Afgraven van zuidwestelijke zone	Z
4647	Overzicht	/	Afgraven van zuidwestelijke zone	ZO
4648	Overzicht	/	Afgraven van zuidwestelijke zone	ZO
4649	Detail	/	Teelaarde onder ophogingslaag	ZW
4650	Detail	/	Teelaarde onder ophogingslaag	ZW
4651	Detail	/	Teelaarde onder ophogingslaag	ZW
4652	Overzicht	/	Afgegraven noordoostelijke zone	ZO
4653	Overzicht	/	Afgegraven noordoostelijke zone	ZO
4654	Overzicht	/	Afgegraven noordoostelijke zone	ZO
4655	Detail	/	Afgegraven noordoostelijke zone	ZO
4656	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	Z
4657	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	ZW
4658	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	O
4659	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	ZO
4660	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	O
4661	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	ZO
4662	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	NO
4663	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	N
4664	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	NO
4665	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	NW
4666	Overzicht	/	Toestand terrein na eerste werkzaamheden	ZW
5064	Overzicht	/	Toestand terrein na voltooiing werkzaamheden	Z
5065	Overzicht	/	Toestand terrein na voltooiing werkzaamheden	ZO
5066	Overzicht	/	Toestand terrein na voltooiing werkzaamheden	ZO
5067	Overzicht	/	Toestand terrein na voltooiing werkzaamheden	Z

TO-11-AQ

Tongeren -
Hongersberg

Onderwerp

Toestand vóór herstel

Juli 2011

Schaal

1 : 1000

0

50 m

Legende

108.508

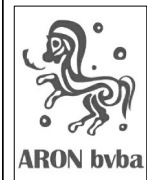
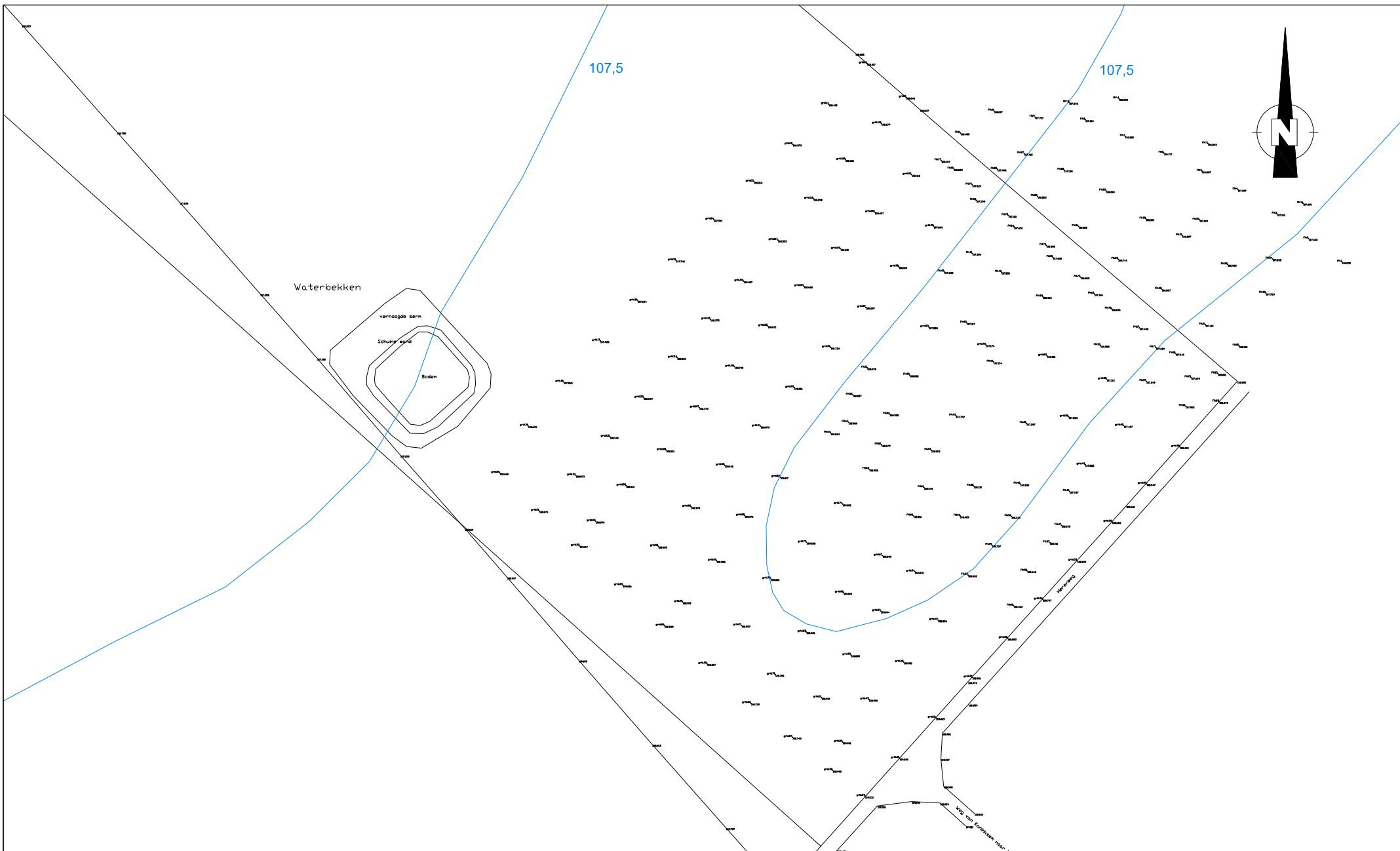
Absolute hoogte
(in m TAW)

Opgehoogde zone

Hoogtelijn

TO-11-AQ

Tongeren -
Hongersberg

Onderwerp

Toestand na herstel

Mei 2012

Legende

108.508

Absolute hoogte
(in m TAW)

Hoogtelijn

Schaal

1 : 1000

0

50 m

AANGETEKEND

Ruimte en Erfgoed

Aron bvba
t.a.v. dhr Joris STEEGMANS
Diesterstraat 44 bus 201
3800 SINT-TRUIDEN

Phoenix gebouw
Koning Albert II laan 19 bus 3
1210 Brussel
tel. 02/553.16.11
fax. 02/553.16.05

VERGUNNING

tot het uitvoeren van een archeologische opgraving in beschermde archeologische goederen
in toepassing van het Decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium,
gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999, 28 februari 2003, 10 maart 2006 en 27 maart 2009
en het besluit van de Vlaamse regering van 20 april 1994, gewijzigd bij besluit van 12 december 2003, 23 juni
2006, 9 mei 2008 en 4 december 2009

Datum:
Behandelaar: Raf Ribbens

16 JUN 2011

Dossiernummer: 2011/212
Referentie: 11-33253

Een vergunning tot het uitvoeren van een archeologische opgraving in:

Lokalisatie:

Provincie: Limburg

Gemeente: Tongeren
Deelgemeente: Tongeren

Adres: Locatie met toponiem Tomveld-Hongersberg

Kadaster:

Afdeling: 16
Percelen: 120A, 121A, 122A, 123A en 125A

Sectie: B

Wordt verleend aan:

Naam: STEEGMANS
Adres: Aron bvba
Diesterstraat 44 bus 201 in 3800 Sint-Truiden

Voornaam: Joris

Tijdsduur:

Begindatum: 20 juni 2011

Einddatum: Einde der werken

Mits de archeologische opgraving wordt uitgevoerd in overeenstemming met de beschermingsvoorschriften, bepaald in artikel 25 van het decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium, gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999, 28 februari 2003, 10 maart 2006 en 27 maart 2009 (B.S. 15.09.1993, 08.06.1999, 24.03.2003, 07.06.2006 en 15.05.2009), en in artikel 4 van het besluit van de Vlaamse regering van 20 april 1994, gewijzigd bij besluit van 12 december 2003, 23 juni 2006, 9 mei 2008 en 4 december 2009 (B.S. 15.07.1994, 09.06.2004, 22.08.2006, 05.06.2008 en 11.01.2010), met inachtneming van de procedure bepaald in artikel 7 en artikel 15 van hetzelfde besluit, mits de archeologische opgraving wordt uitgevoerd in overeenstemming met de algemene bepalingen, bepaald in artikel 14 van hetzelfde besluit, voor zover deze niet afwijken van de in deze vergunning bepaalde bijzondere voorwaarden. Dit ontslaat de vergunninghouder niet van andere wettelijke verplichtingen conform de wetgeving op de ruimtelijke ordening. Beroep tegen deze vergunning kan worden ingesteld binnen dertig dagen na ontvangst bij de Vlaamse minister bevoegd voor de monumenten en de landschappen.

Bijzondere voorwaarden:

1. Een kopie van het verslag dient in tweevoud aan de administratie te worden overgemaakt, telkens op zowel een digitale als een papieren drager.
2. De vergunninghouder brengt de stedelijke archeologische dienst op de hoogte van deze vergunning.
3. De vergunninghouder brengt het College van Burgemeester en Schepenen van de betreffende gemeente op de hoogte van het archeologisch project.
4. De vergunninghouder meldt het onderzoek aan het VIOE via cai@rwo.vlaanderen.be.
5. Deze vergunning en de eraan gekoppelde vergunningen dienen in origineel exemplaar aanwezig te zijn op het terrein tijdens het onderzoek.

6. De vergunninghouder brengt RWO Inspectie op de hoogte van de aanvang van de werken (Lange Kievitstraat 111-113 bus 55, 2018 Antwerpen, inspectie.antwerpen@rwo.vlaanderen.be met vermelding van dossiernummer OE/7172/008).
7. Het reliëf wordt hersteld in zijn oorspronkelijke toestand en dat volgens het meest nauwkeurige digitaal hoogtemodel (DHM) onder begeleiding van de vergunninghouder. Er mag geen onverstoorde grond worden geraakt. Indien er archeologische vondsten worden gedaan dient een archeologische registratie te gebeuren.

Brussel,

Voor de Vlaamse Minister,
De Gemachtigde Ambtenaar,

Karel Robijns
Adjunct van de directeur.

AANGETEKENED

Aron bvba
t.a.v. dhr Joris STEEGMANS
Diesterstraat 44 bus 201
3800 SINT-TRUIDEN

Ruimte en Erfgoed

Phoenix gebouw
Koning Albert II laan 19 bus 3
1210 Brussel
tel. 02/553.16.11
fax. 02/553.16.05

VERGUNNING

tot het uitvoeren van een archeologische controle met een metaaldetector
in toepassing van het Decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium,
gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999, 28 februari 2003, 10 maart 2006 en 27 maart 2009
en het besluit van de Vlaamse regering van 20 april 1994, gewijzigd bij besluit van 12 december 2003, 23 juni
2006, 9 mei 2008 en 4 december 2009

Datum:
Behandelaar: Raf Ribbens

16 JUN 2011

Dossiernummer: 2011/212(2)
Referentie: 11-38252

Een vergunning tot het uitvoeren van een archeologische controle met een metaaldetector in:

Lokalisatie:

Provincie: Limburg
Gemeente: Tongeren
Deelgemeente: Tongeren

Adres: Locatie met toponiem Tomveld-Hongersberg

Kadaster:

Afdeling: 16
Percelen: 120A, 121A, 122A, 123A en 125A
Sectie: B

Wordt verleend aan:

Naam: STEEGMANS
Adres: Aron bvba
Diesterstraat 44 bus 201 in 3800 Sint-Truiden
Voornaam: Joris

Tijdsduur:

Begindatum: 20 juni 2011
Einddatum: Einde der werken

Mits de metaaldetectie wordt uitgevoerd in overeenstemming met de algemene bepalingen, bepaald in artikel 14 van het besluit van de Vlaamse regering van 20 april 1994, gewijzigd bij besluit van 12 december 2003, 23 juni 2006, 9 mei 2008 en 4 december 2009 (B.S. 15.07.1994, 09.06.2004, 22.08.2006, 05.06.2008 en 11.01.2010) tot uitvoering van het decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium, gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999, 28 februari 2003 en 10 maart 2006, 27 maart 2009 (B.S. 15.09.1993, 08.06.1999, 24.03.2003 en 07.06.2006 en 15.05.2009), voor zover deze niet afwijken van de in deze vergunning bepaalde bijzondere voorwaarden. Dit ontslaat de vergunninghouder niet van andere wettelijke verplichtingen conform de wetgeving op de ruimtelijke ordening.
Beroep tegen deze vergunning kan worden ingesteld binnen dertig dagen na ontvangst bij de Vlaamse minister bevoegd voor de monumenten en de landschappen.

Bijzondere voorwaarden:

1. Mits de metaaldetectie gekoppeld is aan vergunning nummer: 2011/212
Verleend aan: STEEGMANS Joris
Op datum van:
2. Deze vergunning dient in origineel exemplaar aanwezig te zijn op het terrein tijdens het onderzoek.
3. De detectie vindt uitsluitend plaats op locaties waar graafwerken worden uitgevoerd in functie van het terreinherstel.

Brussel,

Voor de Vlaamse Minister,
De Gemachtigde Ambtenaar,

Karel Robijns
Adjunct van de directeur.

